

В. А. Папушина,

кандидат філологічних наук, доцент
(Хмельницький національний університет)
papushyna@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4833-9049

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРИ

Запропонована автором педагогічна система ґрунтується на глибокому опануванні студентами професійними знаннями в процесі формування естетичної культури при вивченні літератури. На широкому спектрі аудиторної і позааудиторної роботи вона включає в себе різноманітні методики й форми їх творчої реалізації. Головна мета, поставлена автором – естетично довершена особистість, випускник, що буде життя за високими ідеалами прекрасного.

Ключові слова: педагогічна система, естетична культура, технолого-методологічний, діагностико-мотиваційний, когнітивно-лінгвокультурний, особистісно зорієнтований, діяльнісно практичний етапи, самореалізація, самовдосконалення.

Постановка проблеми. Сьогодні стан естетичної культури молодого покоління потребує пильної уваги й пошуків шляхів вдосконалення. Формування естетичної культури студентів ВНЗ як цілеспрямований і багатогранний процес має бути чітко структурованим і наповненим глибоким змістом. Проте в науковій і методичній літературі недостатньо уваги приділено сучасним підходам до формування естетичної культури студентів засобами художньої літератури, зокрема відсутня цілісна педагогічна система формування естетичної культури студентів в процесі навчання літератури.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. У вітчизняній педагогічній науці проблема формування естетичної культури розглядалась та аналізувалась за аксіологічним, діяльним та особистісним підходами (Н. Аніщенко, В. Бутенко, В. Вілюнас та ін.). Естетичний вплив мистецтва, зокрема мистецтва літератури, на формування особистості досліджено Д. Антоновичем, Л. Віготським, Г. Костюком, О. Дем'янчук, О. Леонтєвим, Л. Масол, Н. Миропольською, О. Падалкою, К. Платоновим, С. Рубінштейном, Б. Юсовим, О. Щолоковою та іншими. Необхідність узгодження професійної підготовки із завданнями формування естетичних смаків та ідеалів молоді розглядали сучасні українські дослідники М. Євтух, І. Зязюн, М. Киященко, Г. Шевченко.

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. Аналіз наукової і методичної літератури показав численні аспекти вирішення проблеми, водночас формуванню естетичної культури студентів ВНЗ засобами художньої літератури не приділено достатньої уваги. Тому актуальним залишається "оновлення змісту вищої освіти, запровадження ефективних педагогічних технологій, створення нової системи методичного та інформаційного забезпечення вищої школи" [1: 8] у царині формування естетичної культури студентів у процесі навчання літератури.

Мета статті. Представити складові педагогічної системи формування естетичної культури студентів в процесі навчання літератури та дати методичні рекомендації щодо її впровадження.

Виклад основного матеріалу. Естетична освіта – це систематичний процес усієї роботи закладу, спрямований на формування естетичних знань, умінь, навиків, досвіду художньо-естетичної діяльності, на розвиток естетичної свідомості особистості, емоційно-ціннісного ставлення до світу, до людини, до творів мистецтва, до художньої літератури. Естетична культура – це результат певної системи виховання, безпосередньо спрямований на "формування здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини" [2: 315]. Розроблені та апробовані нами етапи формування естетичної культури студентів науково обґрунтовані й спрямовані на досягнення результату: виховання високодуховної, із усвідомленням свого "я", естетично довершеної особистості, здатної до творчої реалізації в професійній діяльності. "Людина, яка здатна правильно розуміти й цінувати прекрасне, стає багатшою духовно, чистішою морально, вона глибше відчуває і переживає, щедро віддає себе людям" [3: 4]. У цьому контексті, плануючи етапи формування естетичної культури студентів філологічних спеціальностей, враховуємо, що важливе місце під час реалізації кожного з них належить художній літературі, аналізу естетичних поглядів митців, представників різних літературних епох та художніх напрямів, різноманітним естетичним принципам і формам їх втілення у художньому творі.

Для реалізації головної мети нашого дослідження нами створено та методично обґрунтовано експериментальні програми з предмету "Історія зарубіжної літератури", які акцентують увагу на аналізі естетичних поглядів митців, представників різних літературних епох та художніх напрямів, естетичних принципів і форм їх втілення у художньому творі. Видано "Матеріали та методичні вказівки до практичних занять для студентів напряму підготовки "Філологія. Українська мова і література", Технологічні карти, розроблено дидактичний матеріал до курсу з урахуванням естетичної цінності

літературних творів, що входять до навчальної програми. Видано навчальний посібник до спецкурсу "Естетичні аспекти зарубіжної і української літератури".

Роботу з формування естетичної культури під час вивчення літературознавчих дисциплін варто розпочинати з першого курсу та продовжувати протягом навчання студентів в університеті. Вивчаємо рівні сформованості естетичної культури студентів-першокурсників, систематизуємо їх та з'ясуємо теоретико-методологічні передумови формування естетичної культури з урахуванням отриманих результатів. Визначаємо вихідні принципи та методики особистісно зорієнтованої роботи: спрямованість діяльності студентів на досягнення конкретної мети, розвиток інтересу до формування естетичної культури під час навчання літератури, формуємо прагнення до самовдосконалення, визначаємо для кожного шляхи самореалізації в аудиторній і позааудиторній діяльності. Звертаємо увагу на задоволення естетичних потреб студентів як інтелектуальної еліти.

Протягом навчання студентів у вузі варто працювати згідно з етапами та складовими процесу формування естетичної культури, визначеними в педагогічній системі у контексті специфіки майбутньої професійної діяльності студентів. Враховуємо естетичні інтереси і запити студентів різних спеціальностей, що об'єднуються спільними справами в позааудиторний час, і включаємо їх досягнення до нашої роботи.

Серед складових процесу формування естетичної культури найбільш дієвим вважаємо *технологічно-методологічний* компонент. Під час проведення формувального експерименту здійснено планування та корекцію співпраці з культурно-естетичним середовищем навчального закладу, його основними підрозділами. Вивчено вітчизняний та зарубіжний досвід з питання формування естетичної культури як теоретичну і методологічну базу, на підґрунті якої створено власну педагогічну систему, навчально-методичне забезпечення, у якому акцентовано увагу на здобутті естетичних знань, умінь, навиків.

Діагностико-мотиваційний компонент включає цілий комплекс завдань, які потрібно вирішувати після з'ясування рівнів сформованості естетичної культури студентів-першокурсників, вчорашніх школярів. За представленими методиками розвиваємо естетичні смаки та естетичну культуру студентів через розуміння ними ціннісного складника літературної творчості, створюємо умови в навчальному закладі для залучення студентів до мистецько-естетичної діяльності та художньої творчості, розвиваємо прагнення до особистісного зростання на основі самореалізації та самовдосконалення. Ці важливі складові педагогічної системи ґрунтуються на створенні усім викладацьким складом ВНЗ умов довіри студентів до їх авторитету та компетентності, на впровадженні сучасних творчих технологій. Наша методика створення ситуації вибору через запропоновані варіанти естетичної діяльності, що органічно пов'язані з аудиторною роботою студентів, сприяють усвідомленню відповідальності кожного за свій вибір та наданню можливості випробувати й відкрити себе в тій чи іншій естетичній сфері. Для вирішення цих завдань використовуємо сукупність методів і методик: анкетування, опитування, тестування, індивідуальні бесіди. Залучаємо сайт університету, який пропонує перелік і презентацію діяльності діючих гуртків, клубів, студій тощо, тобто сферу естетичної діяльності студентів в позааудиторний час. Пропонуємо вибрати ту, яка найбільше зацікавила. Це кропітка робота, але вже наприкінці першого семестру через анкетування спостерігаємо її результативність, у першу чергу, розширення кола студентів-читачів і росту кількості прочитаних ними кращих творів світового письменства. Підтримуємо прагнення першокурсників віддавати вільний час своєму культурно-естетичному та духовному розвитку.

Така робота проводиться в комплексі з наступними етапами, серед яких ключовим вважаємо *когнітивно-лінгвокультурний* компонент. У його основі – розвиток знань і пізнавальних інтересів студентів. Він включає різноманітні форми діяльності: аудиторні, позааудиторні, у тому числі, колективні, групові, індивідуальні. Вважаємо за необхідне в процесі науково-пошукової роботи студентів поєднувати літературознавчі та дотичні до них науки для ґрунтового аналізу і синтезу інформації, знаходження оригінальних шляхів вирішення навчальних проблем. Таке поєднання згідно з нашою системою дає досягнення навчального матеріалу не тільки розумове, а й чуттєве, несе емоційний елемент через радість творення, будує відповідні образи, розвиває інтерес до поглиблення знань про світ і формує ціннісні стосунки з ним, розвиває мотивацію до росту власної естетичної культури.

Підтримуємо бажання бачити й допомагаємо усвідомити в усій повноті багатства високого мистецтва через спрямування студентів на відвідання виставок, музеїв, театрів тощо. Цим підносимо на вищий рівень стан сформованості естетичної культури студентів, їх рівень оцінки художньої творчості. При обміні враженнями від спілкування з творами мистецтва зупиняємося на оцінці естетичних категорій у субривнях зовнішньої і внутрішньої форми, на інтенціональній функції мистецтва. Це дає можливість навчити студентів розглядати зміст і значення художніх творів з естетичної точки зору, формуючи таким чином професійні навички. При цьому оперуємо лінгвокультурними концептами: естетична свідомість, естетичний рівень художнього твору, естетичні ідеали, естетичні концепції, естетичні цінності, естетичні категорії, естетичний смак.

Дає можливість розширити розуміння культурного простору, виявити національну й художню свідомість, естетичні традиції в літературі розроблена нами методологія порівняльного літературознавства через компаративне вивчення творів зарубіжної і української літератури. Запропоновані нами різноманітні способи художньо-образного моделювання дійсності, спрямовані на рівноправний творчий діалог напрямів, шкіл, течій, стилів у літературі, відкривають нові аспекти естетичного, посилюють грані людської життєтворчості.

Лінгвокультурна картина світу яскраво постає через залучення потенціалу різноманітних інтерактивних технологій, використання яких обумовлюємо розробленою для кожного практичного заняття Технологічною картою. Вона містить як універсальний у межах програми дисципліни, так і індивідуальний характер завдань, рекомендації до їх виконання. На цьому шляху досягнуто позитивних результатів через використання різних видів проектних технологій, методу кейсів, випереджувальних завдань творчого характеру.

Плідно реалізується когнітивно-лінгвокультурний компонент процесу формування естетичної культури студентів під час позааудиторної діяльності, де особистість розкривається як творча індивідуальність через естетичну компетентність, естетичний смак, естетичну досконалість. Студент набуває досвіду організатора колективної справи, заходу, ініціатора креативних ідей, виконавця. Позааудиторна діяльність організовується як естетична практика студентів. Це спільна робота викладачів, кураторів, керівників гуртків, клубів, театрів, проблемних груп тощо. У Хмельницькому національному університеті на кафедрі української філології старший викладач Т. Коваль створила студентський літературний театр "Глорія", літературний клуб "Роса", клуб ораторського мистецтва "Сократ", де студенти мають змогу втілити на практиці набуті теоретичні знання з дисципліни.

Необхідність перспективного планування естетичної практики має відбуватися систематично. Різномісне змістове наповнення позааудиторного заходу обов'язково включатиме кращі літературні твори як українських, так і світових авторів. Естетична практика – це й наукова конференція, творчий звіт гуртків, літературні квести тощо. Отримані студентами під час аудиторної і самостійної роботи знання набувають глибини й змістовного наповнення через різні види їх реалізації. До позааудиторної діяльності студентів готуємо під час організованих нами тренінгів як групових, так і індивідуальних, програми яких представлені в нашій педагогічній системі.

Особистісно зорієнтований компонент формування естетичної культури студентів, майбутніх спеціалістів, відбувається з урахуванням вибору шляхів, форм і методів окремою особистістю через усвідомлення стану власного естетичного рівня і вироблення перспективи розвитку творчих здібностей. Студентам пропонуємо анкетування, моніторинги, результати яких узагальнюємо, визначаючи рівень естетичної культури. На їх основі складаємо особисто зорієнтовані плани роботи з кожним зацікавленим студентом, визначивши конкретну спрямованість на результат. Для студентів, які досягли певних результатів, організовуємо особисті творчі звіти. Таким чином випускник ВНЗ усвідомлює, що як висококваліфікований спеціаліст-філолог він є носієм інтелектуальних, естетичних, лінгвокультурних цінностей, дбає про рідну державу, позиціонує себе як представника високоінтелектуальної української нації та бачить перспективи свого постійного самовдосконалення і самоосвіти. Відзначаємо, що художня література у вихованні такої особистості займає особливе місце.

Спрямовують діяльність студентів на шляху формування естетичної культури розроблені нами "Матеріали та методичні вказівки до практичних занять для студентів напряму підготовки "Філологія. Українська мова і література". Вони стають у нагоді для успішного засвоєння знань з дисципліни "Історія зарубіжної літератури" як під час домашньої роботи, так і індивідуальної самореалізації. На їх основі студент виробляє власний кодекс вимогливості й самоконтролю. Ми відходимо від нав'язування ззовні певних шляхів досягнення навчальної мети, а формуємо внутрішнє бажання випробувати себе, запропонувати щось самому й спробувати зробити це. Такий методичний прийом найбільш дієвий у пізнанні високого мистецтва: особистість прагне до естетичної довершеності й поступово виходить з-під керування з боку викладацького складу, кураторів, керівників естетичної сфери ВНЗ. Студенти пропонують власні проекти, власний підхід до вирішення тієї чи іншої навчальної проблеми, перебравши на себе роль партнера й співавтора викладача.

Діяльнісно-практичний компонент визначаємо як самореалізацію кожного студента. Накопичений досвід, знання й уміння стимулюють активність особистості, її прагнення до самовдосконалення. Нами послідовно формулюються та здійснюються такі завдання: естетичні потреби, мета, дії і продукт діяльності. Кожен проект – це професійна робота студентів, які довели свій високий рівень сформованості естетичної культури. Способи реалізації проектів різноманітні: студент – цікавий співрозмовник, опонент у диспутах і дискусіях, автор художніх творів, критичних статей, літературних оглядів, сценаріїв, актор, режисер тощо. На шляху самореалізації вдосконалюються здобуті знання і відбувається процес активного засвоєння нових знань шляхом умотивованого й цілеспрямованого вирішення поставлених завдань.

Надихає студента на розширення сфери діяльності результативність досягнень, відзначених і оприлюднених. Доцільно проводити анкетування з метою самооцінки, оцінки аудиторії, оцінки викладача, куратора, керівника естетичної практики. Не залишати поза увагою позитивних досягнень кожного: робити рецензування, надавати можливість робити самооцінку. У результаті формується неповторна особистість із прагненням входити у світ прекрасного, і, запозичуючи кращий досвід, йти власним оригінальним шляхом. Діяльнісно-практичний компонент базується на особистісно орієнтованих принципах навчання, відповідно до яких особистість, що пізнає основи науки й мистецтва, вивчає світ і себе, забезпечує власний професійний саморозвиток, здатність брати на себе відповідальність, знаходити конструктивні рішення, вихід із критичної ситуації згідно з етичними та естетичними нормами. Відповідно до нашої педагогічної системи в умовах кредитно-модульного навчання позааудиторна навчальна діяльність постійно знаходиться в полі зору викладача, коригується ним, плануються ділянки спільної роботи викладача літератури й культурно-естетичного середовища ВНЗ. У свою чергу, відбувається зворотній зв'язок: результати позааудиторної діяльності окремих студентів залучаються викладачем у співавторство до лекційних видів роботи, даючи їм ще одну форму самореалізації.

Висновки. Навчаючись за нашою педагогічною системою, випускник ВНЗ набуває прагнення входити у світ прекрасного, бачить перспективи самовдосконалення і самоосвіти. Подолання негативних впливів оточення, обґрунтування шляхів формування естетичної культури молодого покоління в центрі уваги подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Державна національна програма "Освіта / Україна XXI століття". – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Фіцула М. Н. Педагогіка : [навч. посібник] / М. Н. Фіцула. – К. : Академвидав, 2007. – 660 с.
3. Овсянников М. Ф. История эстетической мысли : [учеб. пособие для вузов] / М. Ф. Овсянников. – М. : Высш. школа, 1984. – 336 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Derzhavna natsional'na prohrama "Osvita [State National Program "Education] / Ukraina XXI stolittia [Ukraine of the XXI Century"]. – K. : Raiduha, 1994. – 61 s.
2. Fitsula M. N. Pedagogika [Pedagogic] : [navch. posibnyk] / M. N. Fitsula. – K. : Akademyvdav, 2007. – 660 s.
3. Ovsiannikov M. F. Istoriya esteticheskoi mysli [History of the Aesthetical Thought] : [ucheb. posobie dlia vuzov] / M. F. Ovsiannikov. – M. : Vyssh. shkola, 1984. – 336 s.

Папушина В. А. Методические рекомендации по внедрению системы формирования эстетической культуры студентов в процессе обучения литературы.

Предложенная автором педагогическая система предполагает глубокое овладение студентами профессиональными знаниями в процессе формирования эстетической культуры при изучении литературы. Основываясь на широком спектре аудиторной и внеаудиторной работы, она включает в себя различные методики и формы их творческой реализации. Главная цель, поставленная автором – эстетически совершенная личность, выпускник, который строит жизнь в соответствии с высокими идеалами прекрасного.

Ключевые слова: педагогическая система, эстетическая культура, технологический, методологический, диагностико-мотивационный, когнитивно-лингвокультурный, личностно ориентированный, деятельно практический этапы, самореализация, самосовершенствование.

Papushina V. A. Methodical Recommendations for the Implementation System of Forming the Aesthetic Culture of Students in the Process of Literature Studies.

Today, the level of the aesthetic culture of the younger generation needs attention and finding ways to improve it. Formation the students' aesthetic culture of higher educational institution as a task-orientated and many-sided process must be clearly structured and filled with profound meaning. However, in scientific and methodological literature paid scant attention to the modern approaches to the formation of students' aesthetic culture by means of literature. In particular, there is no integral pedagogical system for the formation of aesthetic culture of students in the process of literature studies. On the basis of proposed pedagogical system there are methodically and scientifically grounded programs of literary classes, manuals for the specialization course, methodical instructions, technological maps, didactic materials. They focus on the aesthetic value of literary works.

In the article there are given methodical recommendations for the formation of aesthetic culture of freshmen students. There are proposed the principles of personally oriented work with students and those principles are oriented to the achievement of a specific goal during studying at a higher educational institution. The

components of the formation of aesthetic culture are determined by technological-morphological, diagnostic-motivational, cognitive-lingual-cultural, personally oriented, activity-practical stages. It has been demonstrated how the students' knowledge acquired during the classwork and independent work acquires intensity and content through various forms of self-actualization and self-improvement.

Studying in our pedagogical system, a graduate of a higher educational institution acquires the desire to find the world of beauty, sees the possibilities of self-improvement and self-education. Negotiation of the negative influence of surroundings, explaining ways to improve the aesthetic culture of the younger generation are in the focus of further study.

Key words: *aesthetic culture, pedagogical system, self-realization, technological-morphological, diagnostic.*